

ANNAGULİ NURMEMMET'İN "ÇARK-I FELEK" ADLI ÖYKÜSÜNDE SOSYAL ELEŞTİRİ

M. Fatih KANTER*

Özet

Türkmen edebiyatında 21. yüzyılın önde gelen yazarlarından birisi de Annaguli Nurmehmet'tir. Annaguli Nurmehmet özellikle roman ve öykü alanında eserler vermiştir. Bu makalede yazarın "Çark-ı Felek" adlı öyküsü içerik yönünden ele alınmıştır.

"Çark-ı Felek" öyküsü başkişi Kepban aracılığıyla bireylerden topluma yönelen bir eleştirel bakış açısı ile dikkatlere sunulur. Anlatıda sosyal eleştiri de bu biçimde kendini gösterir. Başkişi Kepban evine gelen konukları gözlemleyerek evden evrene doğru bir eleştirel tutum geliştirir. Sonuçta insanların kendi özlerinden uzaklaştıkça yanlışlığa düştükleri kanaatine varır.

Anahtar sözcükler: Annaguli Nurmehmet, "Çark-ı Felek", devir, sosyal eleştiri, kopuş, uyanış, öykü.

Social Criticism in Annaguli Nurmehmet's Story Named "Çark-I Felek" (Fate)

Abstract

One of the prominent writers in Turkmen Literature is Annaguli Nurmehmet. He has composed Works especially in the fields of novel and story. In this article, his story named "Çark-ı Felek" has been approached in terms of theme.

The story is presented by a critical viewpoint fronting from individuals towards society by the agency of Kepban who is the protagonist of the story. In the narrative social criticism also shows itself in the same way. The protagonist, Kepban, develops a critical attitude from house to universe by observing his guests. Hereby, he realizes that human beings stumble in when they become distant from their essences.

Key words: Annaguli Nurmehmet, "Çark-ı Felek" (Fate), era, social criticism, break, awakening, story.

* Yrd. Doç. Dr., Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Giriş

Son dönem Türkmen edebiyatı yazarlarından olan Annaguli Nurmemmet'in "Çark-ı Felek" adlı öyküsü ilk olarak üç ayrı bölüm hâlinde Edebiyat ve Sungat Gazetesi'nde tefrika edilmiştir. Türkiye Türkçesine ise 2001 yılında Salim Çonoğlu tarafından aktararak yayımlanmıştır.

Orta Asya'daki Türk cumhuriyetlerinin, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bağımsızlıklarını kazanmalarıyla, edebiyat anlayışları da yeni bir süreç içerisine girer. Marksist rejimin baskısı altında, yıllarca kültürel değerlerine yabancılaştırılan, edebî eserleri/değerleri hiçe sayılan Türkler, yeni bir arayış sonucunda değişime uğrar. Marksist rejimin baskısı altında yazılan edebî eserlerde, sadece sembolik ifadelerle kültürel değerlerine ait izleri ön plana çıkarabilenler artık ifadelerini daha özgürce söyleme şansını yakalamışlardır.

1991'de bağımsızlığını kazanan Türkmenistan edebiyatında da değişimler yaşanmıştır. Türkmenistan'ın bağımsızlığa hazırlandığı yıllarda Petersburg'da üniversitede okuyan Annaguli Nurmemmet, o yıllarda oluşan "Yeni Nesil" in temsilcileri arasındadır. "Yeni Nesil" in amacı, edebiyatı halka yaklaştırmak, yıllar önce onları geçmişlerinden koparan değerleri yeniden kazandırmaktır.

İçerik Düzlemi

"Çark-ı Felek" adlı öyküde bireysel çıkarlarını düşünen insanların toplumsal çıkarları nasıl hiçe saydıkları üzerinde sembolik bir anlatımla durulur. Ben (kahraman)-anlatıcı bakış açısı ile kaleme alınan öykü, olayların merkezi konumundaki Kepban'ın yazma arzusunun sonucu olarak çerçeve vakalı bir anlatımla okura sunulur. Eserin dış çerçevesi vakanın anlatıcısı ve başkişisi konumundaki Kepban'ın eserinde nelere yer vereceği üzerinde gelişirken iç çerçevede evinde yaşadığı olaylar aktarılır.

Eserini yazmaya nereden ve nasıl başlayacağını düşünen anlatıcı için en uygun gözlem alanı kendi evidir. Bachelard'ın deyimiyle, "Evimiz bizim dünya köşemizdir. Bizim ilk evrenimizdir." (Bachelard 1996: 32) Bu nedenle içsel dünyasıyla bütünleştiği evinden tüm evrene doğru bir akış serüveni oluşturmak isteyen başkişi, bireyden topluma giden eleştirel yol izler.

Başkişi Kepban'ın evine gelen ziyaretçilerden hareketle oluşturduğu öykü/kurgu;

- Kepban'ın çocuğunun bayan öğretmeninin kocasının eziyetinden kaçıp onlara sığınması,

- Bahçe komşuları ile aralarında çıkan arazi kavgası,

- Evlerine misafir gelen dört kişinin "söyün yüzükçi" adlı oyunu oynadıkları sırada misafirleri hakkında yorumlar yapması,

vaka birimlerinin sıralanmasıyla biçimlendirilir. Evden evrene yönelirken yazdıklarıyla kendilik değerlerini de sorgulayan başkişi, yaşamın neresinde durmak/

olmak gerektiği sorunsalını eleştirel bir tutumla ortaya koyar. Zira sorunlara çözüm bulma endişesi onu kendi yaşamı ile dış dünyadaki yaşam arasındaki çelişik durumla baş başa bırakır. Öykünün ilk vaka birimini oluşturan bayan öğretmenin başkişinin evine sığındığı gece, eli bıçaklı ve sarhoş kocanın evlerinin kapısına dayanmasıyla başlar. İki üç yaşlarındaki çocuğu ile eşinden kaçan bayan öğretmenin kocasının çıkardığı rezaleti sakinleştirmek ve karı kocanın arasını düzeltmek isteyen Kepban, olayların görünürdeki yüzünün ardındaki gerçekler ile yüzleşmek zorunda kalır. Görünenin ardındaki gerçek aslında yanıltıcı olmaya adaydır. Olayların dışa yansıyan boyutundan hareketle bayan öğretmenin kocası Delibaş yiğidi ilk anda suçlayan ve onu sakinleştirmeye çalışan Kepban, onu dinledikten sonra farklı bir dünya içerisine girer. Kumar oynayıp içki içerek evini ve çocuğunu ihmal etme görüngüsünün ardında hapiste yatmış bir adamın iş bulamama çaresizliği okunmaktadır. Bu durum aslında toplumsal baskının ve sorgulanması gereken değer yargılarının benden bize gidış çizgisindeki yerini de sorgulamaktadır;

“Elim bereketli de ondan. Az önce hepsini mahvedip kazanarak döndüm. Yenilmelerinden ben mi suçluyum? Çalışmadığım için ben suçlu değilim. Nereye varsam, sen hapiste yattın diye işe almıyorlar. Hapse kendi keyfimden mi girdim sanki? Sebze satardım, aylığınla çoluk çocuk geçindirecek gücün var mı? Üç beş kuruştan damla damla arttırıp çok da bereketli günler gören yoktur. İşte kim çocuğunun geçimi için koşturursa, hapishanenin de kapısı açık kavganın da... Gün esnasında kapıdan malını, arabayı alıp giden, ya da cebine fazlasıyla zarar veren hırsızlara yaptığım iyi değil diyen yok. Baksana her yer haksızlıkla dolu öyle değil mi?” (Nurmemmet 2001: 150-151)

Haklı ile haksız kavramlarının insanların kendi çıkarları doğrultusunda geliştirildiğini ima eden yukarıdaki alıntıda toplumsal düzen içerisindeki çifte standarda da gönderme yapılmaktadır. Hırsızlığın herkes için aynı cezayı içermemesi toplumsal düzenin bozukluğunu ortaya çıkarmaktadır. Böylelikle Kepban, Delibaş yiğidin sözlerini dinledikten sonra gerçek anlamda kendilik değerlerini de sorgulamaya başlar:

“Hani senin hakikat dediğin? Yoksa o, senin şu kitaplarının arasında uyuklayıp yatıyor mu?” (Nurmemmet 2001: 151)

“Kitaplar arasında uyukla(yan)” hakikat, olan ile olması gereken arasındaki diyalektik bağıntıyı başkişinin yaşam algısına doğru yönlendirir. Hakikat tek olsa da uygulamadaki çoğulluğu, toplumsal bunalımın habercisi olacaktır. Görünenin arkasına ya da olması gerekenin ardına sığınan salt gerçeklik, bireyler arasındaki ilişkileri toplumsal düzlemde bu uygulama standardının değişkenliği yüzünden karşı karşıya getirecektir.

Bireysel yanlışların toplum düzenindeki okunuş biçimindeki değişik yorumlar, ben ile öteki ya da ben ile biz arasındaki farkı da düşünmeyi sağlar. Başkişinin eşi ile komşusunun eşi arasında çıkan arazi kavgası, olayların kişiler arasındaki farklı okunuş biçimini örneklendirir. İki aile arasındaki arazi kavgasının komşuluk ilişkilerini nasıl bozacağı başkişi Kepban'ın ağzından Rusya'nın Afganistan'a haksız yere girmesi

örnek verilerek eleştirel bir çıkarım yapılır. Dolaylı bir anlatım ile evlerinin yanındaki araziye sahiplenmek üzere baskına gelen komşusunu alt eden Kepban, bu durumu yine kendi eleştirel dünyasında sorgu altına alır:

“Kendini Tanrı ilan edenler’ ve ‘yalancı peygamberlerin’ dünyasına ayak bastığımdan sonra da, onların hangisinin gönlü gerçekten de Huda, hangisinin gönlü beyhude olduğunu öğrenmeye çabaladım. Gözlerine bakıp, sözlerine kulak verirken kaynağı bulanık göründü. Huda hangisi, bunu bilebilmek için helak oldum. Eh, ne yaparsın, gönül hırsızlarının hepsi birbirine benzer şekilde kemik kemiriyor.” (Nurmehmet 2001: 161-162)

Dünya düzeni içerisinde aldatanlar ile aldatılanlar arasındaki süreğen ilişkinin bir “gönül hırsızlığı” olduğunu vurgularken, bireylerin sorgulamadan yaşadıkları düzen ve düzeni sahiplenen yalancı tanrılar ve peygamberler karşısındaki duyarsızlıkları da Kepban tarafından eleştirilir. Bu duyarsızlık aslında bireysel anlamda var oluşunu tamamlayamayan, ait olma arzusu ile özgür olma arzusu arasında yaşamını sürdüren insanın trajik sorunudur. Başkalarının emri altında ya da başkalarına bağlı olarak yaşayan birey, kendi sorumluluk alanını azalttığı yanılgısına düşer. “Kendi köklerini yitirmenin çaresizliği, insanda, her şey üzerinde mülkiyet ve iktidar sahibi olmaya yönelik bir iç baskı oluşturur. Fakat bu da insanı, kendine yabancılaşmaya götürür.” (Gruen 2005: 69) Bu nedenle de başkalarının (yalancı peygamberlerin ve kendini tanrı ilan edenlerin) boyunduruğu altında yaşamayı kabullenirler. Kendini ifade etmek yerine kendini başkalarının doğrularına göre biçimlendirmek, kendi varlığını ve kendi hayatını yaşa(ya)mamak anlamını taşır.

Öyküde başkişi Kepban, evine misafir gelenler ile ilgili yazarken yaşam ve yaşam içerisindeki yanlışlıklar hakkında da iç beniyile konuşur. Bu iç muhasebe sırasında benden hareketle sistemi özellikle de üstü kapalı bir biçimde Sovyet rejimini eleştirir. Yıllarca Türk devletlerini sindirme politikası uygulayarak onların gelenek ve göreneklerini kısacası benliklerini oluşturan bütün değerleri yok etme çabası karşısında ayakta durmak gerekliliğinden bahseder. Sistemin kendi benliğinden koparıp kendileştirdiği yöneticilerin Sovyet hâkimiyetine girişi de bu vesile ile gözler önüne serilir:

“Yıllar ağır gelmedi, günahı onların boynunda değil. Boynu hamut gibi yöneticiler dinimizi, imanımızı, şeker dilimizi yumuşak koltuklara değiştirdiler. Kaynağımız kuruyup bitmemişken, onlara baş kaldırmak gerek. Onlar el ulusunun büyük sözünü türkülerden uzak tuttular, yarı yolda kanadı kırıldılar. İmanımız kıziletene, yani daha yeni dünyaya gelmiş kuş yavrusu gibi ayağımızın altına düştü, onu acımasız çizmelerin altına alıp tepelediler... (...) Kartal gibi olmaya çalışın, kartalların leşe konmadığını da aklınızdan çıkarmayın. Dilimizi, dinimizi koruyun...” (Nurmehmet 2001: 166)

Koltuk sevdası uğruna kendilik değerlerinden koparılıp sistemin kölesi hâline getirilen bireyler, ötekileşerek yaşamaya ve yok olmaya mahkûmdurlar. “İnsanın, kendini yokluğa götüren bu süreci onaması ve celladını kutsayarak yüceltmesi, belli bir bilinç yıkımı ve beyin yıkama etkinliğinin talihsiz ürünü olarak ortaya çıkar. Yaşadığı zorunlu ötekileştirme sürecinde sloganik söyleme tutuklanan birey, bir yığın *kopuş*’tan sonra yaşamın pratik yararı için ‘bir defalık işlerde kullanılacak’

nesnel bir değere dönüştürülür.” (Korkmaz 2008: 19) “Çark-ı Felek” öyküsünde de sistemin kurbanı olarak seçilenler kendilik değerlerini yok edecek süreci onamaktadır. Dolayısıyla bireyin var oluşunu tamamlayan dil, din, gelenek, görenek gibi kendilik değerlerinden “kopuş” başlar. Bu kopuş, öyküde çift yönlü bir eleştirel tutumla sergilenir. Başkişi Kepban, değer yitimine uğrayan insanların durumuna önderlik ederken içinde bulunulan durumdan çıkar sağlamak isteyenleri de eleştirir:

“Keşke ben onun yine insanlara kurnazlık edip, el ulusunu öncüsüne karşı koyup kendini korumak isteğini bilmemiş olsaydım...”

-Böyle devletli işlere kemik hırsızları baş olacaksa, bana onun gereği yok! diyerek kızdığımın da farkına varmadım.” (Nurmemmet 2001: 167)

Kendilik değerlerini yitirenleri düzen karşısında harekete geçirecek liderlerin kimliğinin önemi yukarıdaki alıntıda vurgulanır. Zira, haklı bir davayı sahiplenen bireylerin sahiplendikleri davanın adını lekelemeleri bu değer yitiminden daha vahim sonuçlar doğurur. Bu noktadan hareketle kendini dava uğruna adanmış insanlar, öykünün üçüncü vaka biriminde boy gösterir. Öykünün üçüncü vaka biriminde başkişi Kepban’ın evine gelen misafirleri ile yüzleşme sahnesi bu bakımdan önem taşır. Zira “söyün yüzükçü” adlı oyun sayesinde evindeki dört misafirin gerçek yüzleri ortaya konur. “Söyün yüzükçü” oyununda amaç, seçilen kişinin yüzüğü gizleyen kalbinin üzerine elini koyarak bulmaya çalışmasıdır. Başkişi Kepban’ın evine gelen misafirlerin oyununa ortak olarak yüzüğü gizleyen bulmaya çalışır. Avukat, yörük, başkan ve bir öğrenciden oluşan bu dört misafirin özellikleri başkişi Kepban’ın zihninden geçen düşüncelerle ayrı ayrı sıralanır.

Parçadan bütüne giden toplumsal eleştiri, öyküde bireylerden topluma doğru yönelen bir noktada ele alınır. Özellikle “devir”in bedbahtlığı ve kötülüğü de bu bağlamdan hareketle gözler önüne serilir:

“Ey bedbaht devir, yine sana yüreğim acıdı. Gerçekten de sen nasıl bedbahtmışsın, seni nasıl göz önüne getireceğimi de bilmiyorum. Ey alını kara devir, sonunda onun da bir çaresi bulundu. Eve gelen insanların birinin gözünü, birinin burnunu, birinin yüreğini birinin saçını sana verip, seni gözümün önüne getirmeye çalıştım. Sen öyle bir şeye benzedin ki: Elin hırsız başkanın eliydi, aklın elin-günün beynini kemiren ala köpeğin aklydı, okumuşluğun çokbilmiş komşunundu, yüreğin külde küle seğirtip helal rızkını arayan eniğin yüreğiydi, ayakların subay komşunun ayaklarıydı, sesin kocasını şikâyet etmek için gelen sonra da birbiriyle sarmaş dolaş giden kadınıkiydi. Sadeliğin Yörük akrabasının sadeliği gibiydi...” (Nurmemmet 2001: 174-175)

Anlatıcı, toplumsal yapıdaki bozuklukları ve yozlaşan değer yargılarını birey(ler) den hareketle toplumun tüm noktalarına nasıl bulaştığını sorgular. Ben ile biz arasındaki bağının ne denli önemli olduğu da böylelikle gösterilmiş olur. Bizi biz yapan değerlerin aslında kendi benlik algımızdan geçtiği düşünülürse toplumu ya da başkişinin deyimiyile devri de her birimiz kendi özelliklerimizi yükleyerek “kara devir” hâline getiririz.

Anlatı kurgusunu oluşturan temel felsefe kendini ve etrafını gözlemleyerek olayların bilincine varma düşüncesidir. Benden yola çıkarak bize ulaşan ve aksaklıkların temelindeki sorun önce kendisinde arayan insan kendini

gözlemlemelidir. Zira, “Kendini gözleme, insanın, dünyanın yürüyen bantlarına kendisine nelerin bağladığını görmesini sağlar; eskimiş fikirler, suçluluk duygusu, önyargılar, gerginlikler, felaket beklentileri... Bu bir kopma, sahte uykudan çıkma ve yeniden uyanış eylemidir...” (D’Anna, 2009: 39) Bu uyanış eylemi, dışarıdaki yaşam ile içerdeki yaşam algısı arasındaki farklılığı ortaya koyar. Anlatıcı Kepban’ın evine yani kendi varlık alanına ziyarete gelenleri gözlemleyerek uyanışa geçmesi de bu sayededir.

Kopuş ve uyanış süreci anlatının başkişisi Kepban’ın bilincinde yaşanmaktadır. Bununla birlikte yaşananlar aslında tüm toplumu kapsamaktadır. Bilincin uyanışı ile birlikte dış dünyaya ve bedbaht devre karşı yaklaşım da yeni bir boyut kazanmış olacaktır. İnsanlığın var oluş süreci içerisinde yaşanan sürekli kopmalar, uykudan uyanmalar ve yeniden uyanışlar, hem anlatı başkişisi Kepban’ın hem de var oluşunu kendi sahip olduğu değerler dizgesi ile sürdürme arzusundaki bireyin ortak kaderidir.

Çıkarım

Anlatının temelinde yatan çatışma, kendilik değerlerinin bilincinde olmanın zorunluluğu ve bizleri kendilik değerlerimize sahip çıkmaya çağırınların ikiyüzlü davranışlarıdır. Bu ikilem arasında sıkışan ve özünü bulmak ile kaybetmek arasında bocalayan bireyin çıkış noktası “kendi olmak” felsefesini içinde barındırır.

Bireysel anlamda var oluşun özünü oluşturan değerlerin başkaları tarafından tahrip edilmesine seyirci kalmak ya da sürecin bir parçası olmak “kendine ihanet” olarak görülmektedir. Dolayısıyla Nurmehmet, “Çark-ı Felek” öyküsünde devri kötüyü kendini yaşananlardan soyutlayanları simgesel bir anlatımın içine kurguladığı ihanetle suçlamaktadır.

Bizi biz yapan değerler ve onları sahiplenenlerin ikiyüzlülüğü, yaşanan devri istenil(mey)en hâle getirir. “Çark-ı Felek” öyküsü de adıyla uyumlu bir biçimde, devir ve insan arasındaki bağlantıyı okura sunar.

Kaynaklar

- Bachelard, Gaston (1996), *Mekânın Poetikası*, Kesit Yay., (Çev. Aykut Derman), İstanbul.
- D’Anna, Stefano E. (2009), *Tanrılar Okulu*, (Çev. Yelda Gürlek), Celal Aras Eğitim ve Kültür Vakfı Yay., İstanbul.
- Gruen, Arno (2005), *İçimizdeki Yabancı*, (Çev. İlknur İgan), Çitlenbik Yay., İstanbul.
- Korkmaz, Ramazan (2008), *Aytmatov Anlatılarında Ötekileşme Sorunu ve Dönüş İzlekleri*, Grafiker Yay., Ankara.
- Nurmehmet, Annaguli (2001), *Çark-ı Felek*, (Aktaran Salim Çonoğlu), Devran Matbaacılık, Ankara.